

การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการพัฒนาวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

APPLICATION OF THE FOUR PATHS OF ACCOMPLISHMENT (IDDHIPADA IV) FOR TEMPLE DEVELOPMENT UNDER THE WAT PRACHA RAT SANG SUK PROJECT IN WANG SAPHUNG DISTRICT, LOEI PROVINCE

พระมหาจिरพงษ์ จิรสฺโฆ (วงศ์อนุ) จารุกิตต์ ภิริยสุวัฒน์ และอุดร จันทวัน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

Phramaha Jirapong Jirasubho (Wonganu), Jarukit Phiriyasuvat, and Udon Chantavan

Mahachulalongkorn Buddhist University, Loei Religious College

Corresponding Author E-mail: boonyalis2515.mi@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย 2) ศึกษาหลักการทำงานและยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขตามหลักอิทธิบาท 4 และ 3) นำเสนอหลักการทำงานและยุทธศาสตร์พัฒนาโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขตามหลักอิทธิบาท 4 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 17 รูป/คน เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้นำชุมชนในอำเภอวังสะพุง มีการตื่นตัวและมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งในการพัฒนาพื้นที่กายภาพและภูมิทัศน์ของวัด โดยเน้นการจัดระบบพื้นที่หลัก 9 จุด ให้สะอาด ร่มรื่น และสวยงามตามแนวคิด “วัดสวยด้วยความสุข” ส่งผลให้วัดกลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ยั่งยืน เกิดความสามัคคีและกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนผ่านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ แต่อย่างไรก็ตาม พบจุดอ่อนสำคัญคือระบบทะเบียนครุภัณฑ์ที่ยังไม่เป็นระบบ ศาสนสถานบางส่วนเริ่มทรุดโทรม และพระสงฆ์บางส่วนยังขาดทักษะด้านการบริหารจัดการเชิงรุก 2. หลักการทำงานและยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนโครงการตามหลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย 1) ฉันทะ คือการสร้างศรัทธาและความพอใจให้เห็นคุณค่าของการพัฒนาวัดร่วมกัน 2) วิริยะ คือความเพียรพยายามในการจัดการพื้นที่และรักษาสีเขียวตลอดมาอย่างต่อเนื่อง 3) จิตตะ คือการเอาใจใส่ตั้งมั่นมุ่งเน้นพัฒนาพื้นที่เชิงจิตวิญญาณและปัญญา และ 4) วิมังสา คือการใช้ปัญญาทบทวน ตรวจสอบ ปรับปรุงกระบวนการ โดยการบูรณาการร่วมกับกลไกภาคีเครือข่าย “บวร” (บ้าน วัด ราชการ) 3. การนำเสนอหลักการทำงานและยุทธศาสตร์พัฒนาที่ยั่งยืน ควรยึดโครงสร้าง “วัดสวยช่วยสร้างสุข” บูรณาการหลัก 5ส (สะอาด

สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน สร้างวินัย) ขับเคลื่อนร่วมกับการกิจคณะสงฆ์ 6 ด้าน และประเมินผลสัมฤทธิ์ตามหลักสัปปายะ 7 เพื่อยกระดับวัดให้เป็นพื้นที่สัปปายะสำหรับการปฏิบัติธรรม และสร้างสวัสดิการหมุนเวียนในชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม; โครงการวัดประชารัฐสร้างสุข; อิทธิบาท 4: ระบบ 5ส;

Abstract

The objectives of this qualitative research were: 1) to investigate the state of public participation in temple development under the Wat Pracha Rat Sang Suk Project in Wang Saphung District, Loei Province; 2) to study the working principles and development strategies of the project based on the Iddhipada IV; and 3) to propose the working principles and development strategies for project development according to the Iddhipada IV. Data were collected from 17 key informants selected via purposive sampling, utilizing open-ended in-depth interviews and focus group discussions. Data were analyzed using content analysis and methodological triangulation, then presented through descriptive synthesis. The research findings revealed as follows: 1. Regarding the state of public participation, community leaders and residents in Wang Saphung District demonstrated strong engagement in physical and landscape developments. They effectively managed 9 core designated zones within temples to be clean, tranquil, and aesthetically pleasing under the "Beautiful Temples through Happiness" concept. This enhanced unity and stimulated the local grassroots economy through Buddhist tourism. However, weaknesses persisted regarding disorganized asset registrations, decaying religious structures, and a lack of proactive administrative skills among certain ecclesiastical administrators. 2. The working principles and strategies applied through the Iddhipada IV framework consisted of: Chanda (aspiration), generating shared faith and motivation for development; Viriya (effort), persistent physical upkeep and environmental management; Citta (thoughtfulness), maintaining spiritual focus and intellectual space creation; and Vimamsa (investigation), evaluating and adjusting procedures through the "Bovorn" (Home, Temple, Government) network model. 3. The proposed strategic framework for sustainable development should anchor on "Beautiful Temples Create Happiness" by operationalizing the 5S methodology (Seiri: Sort, Seiton: Set in order/Straighten, Seiso: Shine/Sweep, Seiketsu: Standardize, Shitsuke: Sustain/Self-Discipline) as daily routines. This operationalization must sync with the six domains of ecclesiastical affairs and utilize Sappaya VII as an evaluative benchmark to upgrade temples into ideal environments conducive to Dhamma practice and community welfare.

Keywords: Participation; Wat Pracha Rat Sang Suk Project; Iddhipada IV, 5S System;

บทนำ

ในยุคปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรวดเร็ว (Disruption) ซึ่งนำมาซึ่งปัญหาที่ซับซ้อนและหลากหลายมิติ อาทิ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ปัญหาสุขภาพจิต การว่างงาน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ตลอดจนปัญหาอาชญากรรมทางเทคโนโลยีและการใช้ถ้อยคำสร้างความเกลียดชังในสังคมออนไลน์ (กรมสุขภาพจิต, 2563; United Nations, 2019) วิกฤตการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงทางจิตใจและคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับฐานราก อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังมีต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง คือ สถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งมี “วัด” เป็นศูนย์รวมจิตใจ คอยทำหน้าที่หล่อหลอมคุณธรรม จริยธรรม และเป็นที่พักทางจิตวิญญาณแก่พุทธศาสนิกชนมาอย่างยาวนาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) การฟื้นฟูและพัฒนาวัดให้กลับมามีบทบาทเชิงรุกในการเยียวยา สถาปนาความสุข และขับเคลื่อนสุขภาวะของชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนในบริบทสังคมปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ มหาเถรสมาคมร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและภาคีเครือข่ายภาครัฐ จึงได้ริเริ่มขับเคลื่อน “โครงการวัดประชารัฐสร้างสุข” (แผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาวัดด้วยแนวทาง 5ส (สะสาง สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน สร้างวินัย) เพื่อให้วัดมีสิ่งแวดล้อมที่ร่มรื่น สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย เหมาะสมต่อการปฏิบัติศาสนกิจ (พิรพงษ์ ตลับทอง, 2565) ทว่า ในทางปฏิบัติของพื้นที่ส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะในอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย กลับพบปัญหาร่วมเชิงโครงสร้าง เช่น วัดหลายแห่งยังขาดระบบการจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์ที่ถูกต้อง อาคารศาสนสถานขาดการบูรณะอย่างมีแบบแผนอันควร พระภิกษุสามเณรมีจำนวนลดลง และที่สำคัญคือ พระสังฆาธิการบางส่วนยังขาดทักษะความรู้ในการบริหารจัดการองค์กรสมัยใหม่ ส่งผลให้การขับเคลื่อนโครงการดำเนินไปแบบแยกส่วนขาดความต่อเนื่อง และไม่สะท้อนความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

การที่จะพัฒนาวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขให้ประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืนนั้น ไม่สามารถอาศัยเพียงกลไกทางการบริหารจัดการเชิงกายภาพเพียงอย่างเดียวได้ หากแต่จำเป็นต้องประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน โดยเฉพาะ “หลักอิทธิบาท 4” (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) ซึ่งเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในกิจการทั้งปวง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560) เมื่อนำหลักธรรมดังกล่าวมาบูรณาการเข้ากับแนวคิดเชิงการบริหารจัดการสมัยใหม่และกลไกภาคีเครือข่าย “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ) จะช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในชุมชน จากผู้รับประโยชน์มาเป็น “ผู้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินผล” สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) ส่งผลให้วัดกลายเป็นพื้นที่สัปปายะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาอย่างแท้จริง

อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เป็นพื้นที่ที่มีบริบทกึ่งเมืองกึ่งชนบท ประชาชนส่วนใหญ่มีรากฐานความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างเข้มแข็ง ทว่ายังเผชิญความท้าทายจากปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม และปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการพัฒนาวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแสวงหาพุทธศาสตร์

ต้นแบบในการบูรณาการหลักธรรมคำสอนเข้ากับแนวคิด 5ส เพื่อยกระดับให้วัดในพื้นที่เป็นสถานสัปปายะที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและสร้างความสุขที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาหลักการทำงานและยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขตามหลักอิทธิบาท 4
3. เพื่อนำเสนอหลักการทำงานและยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขตามหลักอิทธิบาท 4

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับปรากฏการณ์การขับเคลื่อนโครงการในพื้นที่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการขับเคลื่อนโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข ในเขตพื้นที่ตำบลวังสะพุงและตำบลผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย รวมทั้งสิ้น 17 รูป/คน โดยแบ่งกลุ่มเพื่อจัดเก็บข้อมูลออกเป็น 3 กลุ่มที่ชัดเจน ดังนี้

กลุ่มที่ 1: กลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้านนโยบายและการกำกับดูแล (สัมภาษณ์เชิงลึก) ได้แก่ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จำนวน 2 รูป และเจ้าคณะตำบล จำนวน 2 รูป (รวม 4 รูป)

กลุ่มที่ 2: กลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้านการสนับสนุนและการบริหารท้องถิ่น (สัมภาษณ์เชิงลึก) ได้แก่ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 3 คน

กลุ่มที่ 3: กลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้านการปฏิบัติงานและภาคประชาชน (สนทนากลุ่ม) ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และตัวแทนผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพ

เครื่องมือหลักคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide) ซึ่งสร้างขึ้นตามขั้นตอนมาตรฐานวิจัย ดังนี้

2.1 ศึกษาหลักการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีอิทธิบาท 4 โครงการวัดประชารัฐสร้างสุข และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดและโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

2.2 นำร่างเครื่องมือเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องเชิงเนื้อหาและการใช้ภาษา

2.3 นำเครื่องมือไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ (Experts) จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) พิจารณาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.67 ขึ้นไปมาปรับปรุงแก้ไขจนสมบูรณ์ก่อนนำไปลงภาคสนามจริง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลด้วยตนเองโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเผชิญหน้า และจัดประเด็นเสวนาสวนตามกลุ่มตามนัยหมาย บันทึกเสียงและจดบันทึกภาคสนาม จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาทำความสะอาด ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (Methodological Triangulation) บูรณาการข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลภาคสนาม แล้วทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จัดหมวดหมู่ประเด็น (Thematic Coding) และนำเสนอผลในรูปแบบการเรียบเรียงเชิงพรรณนาความ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

1. สภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ประชาชนและผู้นำชุมชนในพื้นที่อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย (โดยเฉพาะพื้นที่แกนหลัก เช่น วัดถ้ำผาบิ้ง ตำบลผาบิ้ง) มีระดับการมีส่วนร่วมเชิงบวกสูงในด้านการพัฒนาภูมิทัศน์กายภาพ เกิดกระบวนการ "รวมพลังจิตอาสา" ร่วมกันจัดระเบียบพื้นที่ 9 จุดหลักภายในวัด เช่น แผนผังวัด ป้ายชื่อ ระบบจัดการขยะ และสุขอนามัยห้องน้ำ ส่งผลให้สภาพแวดล้อมภายในวัดมีความสะอาด ร่มรื่น เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและผู้มาปฏิบัติธรรม ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า "ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันดีมาก โดยเฉพาะการมาช่วยล้างห้องน้ำและกวาดลานวัด ทำให้โยมที่มาจากต่างถิ่นชมว่าวัดสะอาดและร่มเย็น มาแล้วสบายใจ" (พระมหาชัยพร ธรรมชโย, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2568) ผลลัพธ์นี้ช่วยกระตุ้นรายได้เศรษฐกิจชุมชนผ่านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

อย่างไรก็ตาม ในมิติการประเมินผลสัมฤทธิ์ วิจัยพบ "จุดอ่อนที่วิกฤต" คือ วัดในพื้นที่ส่วนใหญ่ขาดระบบการจัดการที่เป็นสากล เช่น ขาดการจัดทำทะเบียนบัญชีครุภัณฑ์อย่างเป็นระบบ ศาสนสถานขาดงบประมาณบำรุงรักษาถาวร และพระสงฆ์ขาดทักษะด้านการบริหารเชิงรุก สอดคล้องกับข้อมูลที่ว่า "ปัญหาหลักคือกรรมการวัดเปลี่ยนบ่อย ทรัพย์สินวัดไม่มีบัญชีคุมที่ชัดเจน และพระเราก็ไม่ได้เก่งเรื่องงานเอกสารหรือการบริหารระบบคลัง ทำให้งานพัฒนาบางช่วงสะดุดลง" (พระครูปริยัติกิจวัตรวัฒน์, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2568) นอกจากนี้ ปัจจัยภายนอก เช่น ปัญหายาเสพติด พฤติกรรมการพนันในท้องถิ่น และความเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นสังคมเมือง ยังส่งผลเชิงลบต่อความต่อเนื่องในการพัฒนาวัดอย่างเป็นระบบ

2. หลักการทำงานและยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงการตามหลักอิทธิบาท 4

ผลการศึกษาพบว่า การขับเคลื่อนโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขให้สัมฤทธิ์ผลนั้น จำเป็นต้องอาศัยกรอบอิทธิบาท 4 เป็นกลไกขับเคลื่อนภายในร่วมกับเครื่องมือ 5ส โดยมีรายละเอียดเชิงประจักษ์ ดังนี้

1. ฉันทะ (ความพอใจ): เกิดขึ้นผ่านการสร้างกลไกสร้างความตระหนักรู้ ให้ชุมชนเห็นคุณค่าว่าวัดคือสมบัติส่วนรวม มิใช่ของพระรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อเกิดศรัทธาและใจรัก จึงนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมเต็มใจ
2. วิริยะ (ความเพียร): ปรากฏเด่นชัดในความสม่ำเสมอของการลงมือทำกิจกรรม 5ส (สะสาง สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน สร้างวินัย) ไม่ทำแบบผักชีโรยหน้า มีการตั้งเวรจัดระเบียบขยะและดูแลระบบสาธารณูปโภคประจำสัปดาห์
3. จิตตะ (ความตั้งใจมั่น): คือความเอาใจใส่และโฟกัสในการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงปัญญาและศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ มีการจัดกิจกรรมฟังธรรม รักษาศีล ควบคู่ไปกับการรักษาความสะอาดทางกายภาพ
4. วิมังสา (การไตร่ตรอง): คือการประชุมร่วมกันระหว่าง "บ้าน-วัด-ราชการ" เพื่อทบทวนข้อบกพร่อง ปรับปรุงแผนงาน ขจัดความขัดแย้งในการจัดการผลประโยชน์ในวัด นำไปสู่การพัฒนาที่รอบคอบและยั่งยืน

3. การนำเสนอหลักการดำเนินงานและยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขตามหลักอิทธิบาท 4

ผู้วิจัยประมวลผลลัพธ์เพื่อนำเสนอเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนากุณการภายใต้โมเดล “วัดสวยช่วยสร้างสุข” ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้าง 3 ชั้น คือ 1) ฐานราก: ใช้แนวคิด 5ส เป็นกิจวัตรประจำวันเพื่อปฏิรูปกายภาพวัด 2) แกนขับเคลื่อน: ใช้ระบบอิทธิบาท 4 และกลไกภาคีเครือข่ายบวร เป็นตัวประสานงานและสร้างจิตสำนึก และ 3) เป้าหมายปลายทาง: มุ่งยกระดับกิจการพระพุทธศาสนาทั้ง 6 ด้าน (การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์) โดยใช้เกณฑ์ “สัปปายะ 7” (อวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ เป็นต้น) เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ เพื่อยกระดับให้วัดเป็นสถานที่สัปปายะที่สมบูรณ์พร้อมต่อการเจริญปัญญา ยกระดับจิตใจ และสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนจัดสรรสวัสดิการชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการพัฒนาวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดเลย” มีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลเชิงวิชาการร่วมกับกรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. ประเด็นที่ 1: สภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนและอุปสรรคเชิงระบบ

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า สภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในอำเภอสว่างแดนดินเน้นหนักไปที่ด้านกายภาพและการลงแรง (เช่น กิจกรรมจิตอาสาทำความสะอาดลานวัดและห้องน้ำ) ซึ่งส่งผลดีต่อภูมิทัศน์ของวัดอย่างชัดเจน ทว่าในมิติการบริหารจัดการเชิงลึก เช่น ระบบบัญชี ทรัพย์สินและทะเบียนครุภัณฑ์ กลับมีข้อบกพร่องอย่างมีนัยสำคัญ ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff (1980) ที่ระบุว่า การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพต้องครอบคลุมทั้งการร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ และร่วม

ประเมินผล ซึ่งเมื่อพิจารณาในพื้นที่ศึกษา พบว่าประชาชนยังมีส่วนร่วมในขั้นร่วมวางแผนและประเมินผลค่อนข้างน้อย ส่งผลให้งานพัฒนาบางส่วนขาดความต่อเนื่อง อีกทั้งการที่พระสังฆาธิการขาดทักษะการบริหารจัดการสมัยใหม่ ยังสอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระครูสังฆรักษ์อนันต์ สุทธิมน (บุ๋บ่าง) (2565) ที่ระบุว่ารูปแบบการบริหารงานสาธารณูปการในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการยกระดับทักษะของบุคลากรสงฆ์ให้เท่าทันการบริหารจัดการองค์กรเชิงรุก มิฉะนั้นการดำเนินงานโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขจะไม่สามารถก้าวข้ามปัญหาความไม่เป็นระบบและความทรุดโทรมของศาสนสถานในระยะยาวได้

2. ประเด็นที่ 2: อิทธิบาท ๔ ในฐานะกลไกขับเคลื่อนกิจกรรม 5ส

ข้อค้นพบที่ว่า การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 สามารถขับเคลื่อนการดำเนินงาน 5ส ให้เกิดความยั่งยืนนั้น อภิปรายได้ว่า ฉันทะ เป็นตัวกระตุ้นปฐมภูมิที่เปลี่ยนจาก "หน้าที่บังคับ" ให้เป็น "ความเต็มใจสืบทอดศาสนา" ซึ่งตรงกับผลงานวิจัยของ นิพนธ์ โอภาษี (2557) ที่พบว่าความสำเร็จในการบริหารงานระดับท้องถิ่นเริ่มจากการสร้างคุณค่าในใจผู้ปฏิบัติงาน ขณะที่ วิริยะ และ จิตตะ ทำหน้าที่เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เกิดความต่อเนื่องในการทำ 5ส จนกลายเป็นวินัยและมาตรฐานชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมุห์ พงศธร ปภังกร และคณะ (2566) ที่ยืนยันว่าการตั้งมั่นและมุ่งมั่นในงานพัฒนาท้องถิ่นโดยมีศูนย์กลางที่การพัฒนาจิตใจ จะลดความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์ลงได้ และประเด็นสำคัญที่สุดคือ วิมังสา ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกประเมินตนเอง (Self-evaluation) ทำให้เกิดการตรวจสอบ ปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างบ้าน วัด และราชการ (บวร) ป้องกันไม่ให้โครงการเกิดภาวะหยุดชะงักเมื่อสิ้นสุดงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ

3. ประเด็นที่ 3: ยุทธศาสตร์บูรณาการสู่ความยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ "วัดสวยช่วยสร้างสุข" ที่ผู้วิจัยนำเสนอโดยเชื่อมโยง 5ส เข้ากับ อิทธิบาท 4 ภารกิจคณะสงฆ์ 6 ด้าน และสัปปายะ 7 ถือเป็นการยกระดับการพัฒนาวัดจากระดับกายภาพ (Physical) สู่ระดับจิตวิญญาณและสังคม (Spiritual & Social Development) อย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2560) ที่เน้นย้ำว่า วัดที่แท้จริงต้องเป็นสถานที่สัปปายะ คือเอื้อต่อการพัฒนาไตรสิกขา และต้องทำหน้าที่สาธารณสงเคราะห์แก่กุลชุมชน นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์ดังกล่าวยังได้รับการสนับสนุนจากผลการศึกษาของ พิศพงษ์ ตัลบทอง (2565) ที่ระบุว่า การขับเคลื่อนโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขที่มีประสิทธิภาพ จะต้องไม่แยกส่วนออกจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน แต่ต้องใช้การประสานงานภาคีเครือข่ายเป็นพลังทวีคูณ (Synergy) เพื่อให้วัดสามารถพึ่งพาตนเองและกลับมาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางสุขภาวะของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะเพื่อนำไปขับเคลื่อนและขยายผลใน 3 มิติหลัก โดยในส่วนของข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเห็นว่า สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ควรกำหนดนโยบายและจัดสรรงบประมาณเชิงยุทธศาสตร์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ในการสนับสนุนโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข โดยมองการลงทุนพัฒนาวัดในฐานะการสร้าง “ทุนทางสังคม” (Social Capital) และจัดให้มีการประเมินผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) เพื่อหนุนเสริมเศรษฐกิจพุทธท่องเที่ยวและสุขภาวะชุมชน ควบคู่ไปกับการที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรผลักดันหลักสูตรการฝึกอบรมทักษะการบริหารจัดการสมัยใหม่ อาทิ การบัญชี ทรัพย์สินวัด และการบริหารเชิงรุก ให้เป็นหลักสูตรภาคบังคับสำหรับพระสังฆาธิการและคณะกรรมการวัดทั่วประเทศ สำหรับข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ คณะสงฆ์จังหวัดเลย ควรกำหนดตัวชี้วัด (KPI) ให้วัดทุกแห่งในเขตปกครองจัดทำทะเบียนระบบบัญชีครุภัณฑ์และทรัพย์สินของวัดให้โปร่งใสตรวจสอบได้ โดยประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่เข้ามาร่วมจัดโครงสร้างระบบคลัง พร้อมทั้งคณะสงฆ์อำเภอวังสะพุง ควรจัดทำโมเดล “วัดต้นแบบ 5ส บูรณาการอิทธิบาท 4” ในแต่ละตำบล เช่น การขยายผลความสำเร็จจากวัดถ้ำผาบิ้ง เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานและสร้างแรงจูงใจให้แก่วัดอื่น ๆ ในจังหวัด และในส่วนของข้อเสนอแนะเพื่อการท้าววิจัยครั้งต่อไป ควรทำการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณหรือวิจัยเชิงผสมผสานวิธี (Mixed Methods) เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุและตัวแปรตามยุทธศาสตร์แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ที่ส่งผลสัมฤทธิ์ต่อโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตลอดจนควรศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักท้าว 4 ในการสร้างภูมิคุ้มกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดเชิงรุกโดยใช้วัดในโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขเป็นฐานในการขับเคลื่อนทางสังคมสืบไป

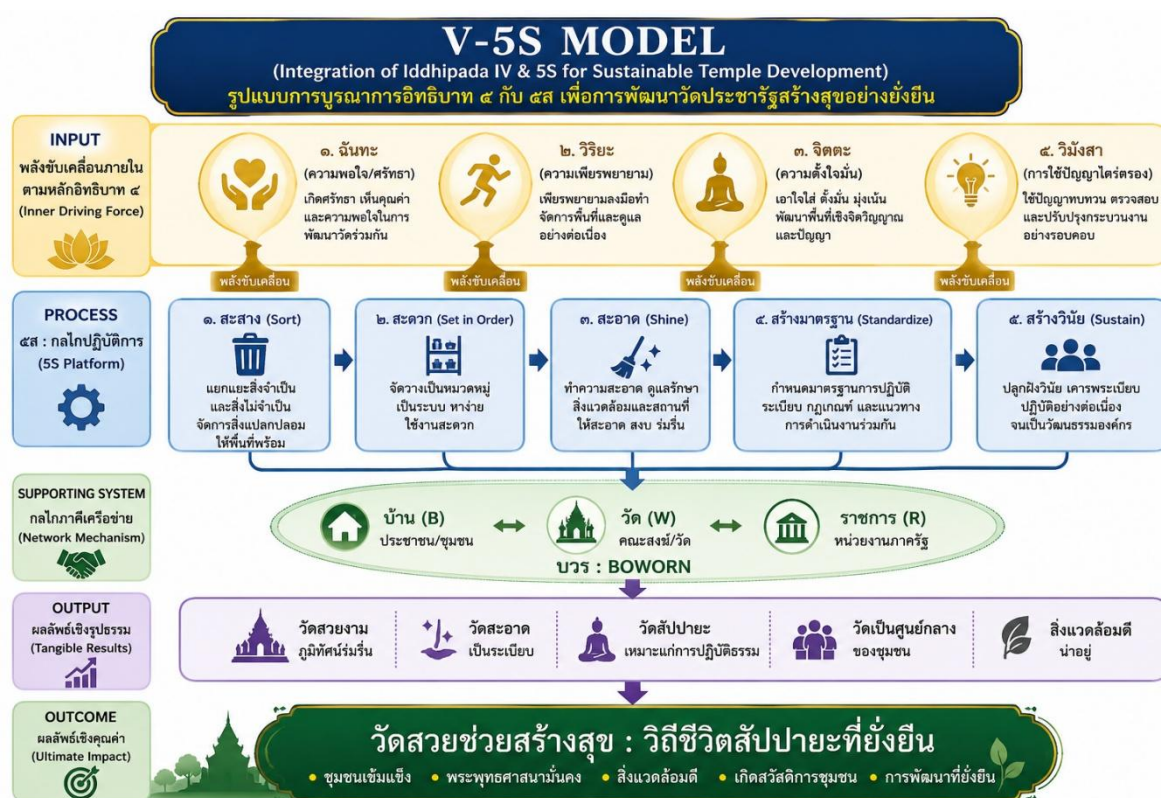
องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาวิจัยผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่เรียกว่า "V-5S Model (Iddhipada IV & 5S Integration for Sustainable Temple Development)" ซึ่งเป็นกรอบการพัฒนาวัดเชิงระบบที่ผสมผสานโลกทัศน์ทางพุทธธรรมและนวัตกรรมการบริหารจัดการทางโลกเข้าด้วยกันอย่างลงตัว โดยมีข้อสรุปปฏิสัมพันธ์ว่า

1. ฉันทะ เป็นพลังขับเคลื่อน สะสาง (เปลี่ยนใจให้พร้อมแยกแยะสิ่งแปลกปลอมออกจากวัด)
2. วิริยะ เป็นพลังขับเคลื่อน สะดวกและสะอาด (เกิดความเพียรในการจัดวางระบบและลงแรงดูแลต่อเนื่อง)
3. จิตตะ เป็นพลังขับเคลื่อน สร้างมาตรฐาน (สร้างสมาธิจดจ่อให้เกิดระบบระเบียบในกิจการสงฆ์ 6 ด้าน)
4. วิมังสา เป็นพลังขับเคลื่อน สร้างวินัย (ใช้ปัญญาไตร่ตรอง ตรวจสอบ และทบทวนข้อบกพร่องผ่านเวทีบวร จนกลายเป็นวิถีชีวิตสัปปายะที่ยั่งยืน)

โมเดล V-5S Model หมายถึง รูปแบบการพัฒนาวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน โดยตัวอักษร V มาจากหลักพุทธธรรมอันเป็นแกนขับเคลื่อนภายใน มาจาก 3 ส่วน ได้แก่ 1) Vimamsa (วิมังสา) คือหัวใจสำคัญที่สุดในการสร้างความยั่งยืน เพราะเป็นกระบวนการใช้ปัญญาไตร่ตรอง ทบทวน ตรวจสอบข้อบกพร่อง ผ่านกลไกเวทีภาคีเครือข่ายบวร และนำไปสู่การ "สร้างวินัย" ในระบบ 5ส 2) Viriya (วิริยะ) พลังขับเคลื่อนการลงมือทำเป็นธรรมที่ช่วยให้เกิดการปฏิบัติ 5ส ในส่วนของ "สะดวกและสะอาด" ได้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง และ

3) Values & Vitality (คุณค่าและพลังชีวิตของชุมชน) โดย Values (คุณค่า) คือการปรับเปลี่ยนกายภาพวัดตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข เพื่อยกระดับสู่การเป็นสถานสัปปายะที่ทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณ และ Vitality (ความมีชีวิตชีวา/ความยั่งยืน): การทำให้วัดกลับมามีพลังในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน สามารถเยียวยาจิตใจ และสร้างสวัสดิการหมุนเวียนให้แก่สังคมได้อย่างมีชีวิตชีวาอย่างแท้จริง โดยนำมาบูรณาการร่วมกับแนวคิดการจัดระเบียบทางโลกคือ 5S (สะสาง สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน สร้างวินัย) เพื่อมุ่งสู่ผลลัพธ์ในการสร้าง Values (คุณค่า) ให้แก่วัดและชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน ดังที่แสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนาวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน (V-5S Model)

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2563). รายงานสถานการณ์สุขภาพจิตคนไทยภายใต้ภาวะวิกฤตความเปลี่ยนแปลง. กระทรวงสาธารณสุข.

นิพนธ์ โอภาษี. (2557). การบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 4 ขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยถั่วเหนือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พีรพงษ์ ตลับทอง. (2565). การขับเคลื่อนโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(2), 83–96.

<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/252514>

- พระครูปริยัติกิจวรวัฒน์. (2568, 14 มิถุนายน). สภาพปัญหาการบริหารจัดการและครุภัณฑ์ของคณะสงฆ์อำเภอวังสะพุง. [บทสัมภาษณ์]. เจ้าคณะตำบลวังสะพุง.
- พระครูสังฆรักษ์อนันต์ สุทธิมน (บูบ่าง). (2564). รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี. [ดุชนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
<https://e-thesis.mcu.ac.th/items/1265>
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ (พิมพ์ครั้งที่ 11). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาชัยพร ธมฺมชโย. (2568, 14 มิถุนายน). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาภูมิทัศน์และสุขอนามัยวัดถ้ำผาบึง. [บทสัมภาษณ์]. เจ้าอาวาสวัดถ้ำผาบึง ตำบลผาบึง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย.
- พระมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 34). มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก.
- พระสมุห์พงษ์ธร ปภังโกโร (ทุมชะ). (2564). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารงานของเทศบาล กุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี. [วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
<https://e-thesis.mcu.ac.th/items/2480>
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity through Specificity. *World Development*, 8(3), 213-235
[https://doi.org/10.1016/0305-750X\(80\)90011-X](https://doi.org/10.1016/0305-750X(80)90011-X)
- United Nations. (2019). Sustainable Development Goals Report 2019. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
<https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>